

**OMÓWIENIE ARTYKUŁÓW DOTYCZĄCYCH TEMATYKI
ŚREDNIOWIECZA ZAWARTYCH W: *RELIGIJNOŚĆ, WYMIAR
PRYWATNY I PUBLICZNY*, RED. WIKTOR SZYMBORSKI, PAWEŁ
F. NOWAKOWSKI, INICJATYWA MAŁOPOLSKA IM. KRÓLA
WŁADYSŁAWA ŁOKIETKA, KRAKÓW 2007, SS. 356**

Omawiana książka jest w istocie zbiorem 20 artykułów, które wygłoszone zostały podczas konferencji zorganizowanej w dniu 15 grudnia 2008 roku przez Inicjatywę Małopolską im. Króla Władysława Łokietka¹, przy współpracy Instytutu Historii UJ oraz Towarzystwa Doktorantów UJ. Inicjatywa jest to klub założony „by służyć Polsce jako niepodległemu państwu i narodowi polskiemu o utrwalonej przez wieki, chrześcijańskiej tożsamości”². Rozpoznając konieczność przywrócenia Polsce roli centrum, rozumianego jako opozycja do peryferii, które niejako tylko reagują na decyzje podejmowane przez centrum, klub chce podejmować prace koncepcyjne i analizy strategicznych problemów polskiej polityki, ekonomii i kultury. Aby działania te przeprowadzone były w sposób właściwy, Inicjatywa kładzie silny nacisk na samokształcenie i samodoskonalenie swoich członków oraz ich czynny udział w życiu publicznym.

Aby wkład osób pracujących na rzecz Inicjatywy w życiu intelektualnym Krakowa i Polski był widoczny, organizowane są różne konferencje, sympozja oraz innego rodzaju spotkania. Omawiana w tym artykule książka stanowi pokłosie trzeciej z kolei sesji naukowej powołanej przez osoby związane z tą organizacją. 3 grudnia 2003 roku w Sali Amfiteatralnej Collegium Witkowskiego odbyło się sympozjum historyczne pt. „Rodowód historyczny Polaków”³, poświęcone współczesnemu znaczeniu tradycji politycznych Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Natomiast 9 grudnia 2005 roku miała miejsce konferencja „Sprawiedliwość – tradycja i współczesność”, podczas której badano religijne rozumienie sprawiedliwości, zmiany jakim poddawało się to pojęcie na przestrzeni dziejów, oraz jego współczesne rozumienie⁴.

W nocy tej, zgodnie z życzeniem wydawcy, przyjrzymy się wyłącznie publikacjom dotyczącym okresu europejskiego średniowiecza. Jest to uwaga ważna, gdyż w trakcie sesji poruszano również kwestię uniwersalnych wymiarów religijności⁵, kształtowania się

¹ Osobami odpowiedzialnymi za konferencje są Wiktor Szymborski oraz Paweł Nowakowski. Więcej informacji o Inicjatywie osoby nią zainteresowane mogą odnaleźć na stronie: www.lokietek.pl.

² http://www.lokietek.pl/akt_zalozycielski.html. Dokładniejsze informacje o celach, metodach i założeniach ideologicznych Inicjatywy można odnaleźć też na stronie: <http://www.lokietek.pl/deklaracja.html>.

³ Materiały z tego sympozjum zawarte zostały w: *Rodowód polityczny Polaków: materiały z Sympozjum Historyków, Kraków, 3 grudnia 2003*, red. T. Gąsowski, A. Waśko, Kraków 2004.

⁴ Wygłoszone referaty zebrane zostały w: *Sprawiedliwość – tradycja i współczesność*, red. P. Nowakowski, J. Smołucha, W. Szymborski, Kraków 2006.

⁵ W tym panelu brali udział: ks. K. Mańdel SJ, *Religia i porządek społeczny – między modernizmem a ponowoczesnością* (nieopublikowany); A. Sułowski, *Nieustanna modlitwa wyrażona życiem*, s. 15–24;

postaw religijnych⁶, religijności nowożytnej⁷, religijności publicznej współczesnej Polski⁸ oraz inne zagadnienia zebrane w panelu „Literackie i społeczne spojrzenie poza granice Polski”⁹. Wydaje się więc, iż tytuł całej książki trafnie odzwierciedla jej zawartość. Przedstawione zostały w niej zarówno osobiste formy podejścia do przeżywania religijności, jak choćby Justyna Męczennika lub Piusa II, oraz jej bardziej wspólnotowe wymiary. Ciekawy wydawać by się mógł namysł nad kwestią kierunku wpływów między tymi dwoma obszarami. Nie da się wszak ukryć, iż zarówno antyczny apologeta, jak i późnośredniowieczny papież wywarli ogromny wpływ na religijność całych pokoleń, a więc rzecz można, iż religijność prywatna zasiliła czy też wzbogaciła religijność publiczną. Z drugiej strony to, co możemy nazwać religijnością krucjatową, stanowiło ramy światopoglądowe, które matrycowały prywatne przeżycia i doświadczenia związane z osobistymi wyprawami do Ziemi Świętej. W tomie tym zawarte są publikacje przybliżające nas do tego rodzaju przemyśleń.

Krzysztof Fokt, *Ustępowanie pogaństwa i zakorzenianie chrześcijaństwa w świadectwach archeologicznych – przykład wschodniego Miłska* (s. 37–52). Analizując dostępne dane pochodzące z wykopalisk archeologicznych – głównie z cmentarzysk kurhanowych, pozostałościach po kamieniach ofiarnych i znajdujących w pobliżu ofiarach – autor potwierdza tezę o stopniowym przechodzeniu ludności zamieszkującej ów rejon na chrześcijaństwo. Proces ów trwał zapewne aż do końca średniowiecza i przez dłuższy czas charakteryzował się on z jednej strony coraz większym przywiązaniem do wiary chrześcijańskiej, a z drugiej długą żywotnością pogańskich czynności kultowych, szczególnie związanych z codziennością i pracą, które istniały w „sferach trudniej dostrzegalnych z wysokości ołtarza”.

Michał Wojnowski, *Rola religii w armii Cesarstwa Bizantyjskiego w świetle traktatów wojskowych* (s. 63–82). Publikacja ta, podobnie jak poprzednia, już w tytule zawiadamia o źródłach, na podstawie których powstała. Następnie znajdujemy opis stosunku Kościoła bizantyjskiego wobec wojny, który w przeciwieństwie do „łaciników” nie popierał żadnej formy zabijania i w sposób zdecydowany sprzeciwiał się wojnie ofensywnej. W istocie, wyżej cenione były dyplomatyczne metody rozwiązywania konfliktów, co więcej, wydaje się, iż posuwano się nawet do pochwały podstępny, jeśli tylko dzięki niemu można było uniknąć konfrontacji zbrojnej. Mimo tego religia w wojsku

P. Nowakowski, *Znaczenie religijności chrześcijańskiej historyka dla jego badań. Zarys problemu*, s. 25–36.

⁶ Poza publikacjami prezentowanymi poniżej, w tej części brała też udział A. Podobińska, *Koncepcja pobożności w pismach św. Justyna Męczennika*, s. 53–62.

⁷ M. Mikuła, *Obraz Boga w testamentach szlacheckich doby nowożytnej*, s. 223–244; K. Łopatecki, *Artykuły wojskowe jako źródło poznania religijności żołnierzy epoki wczesnonowożytnej*, s. 245–260; A. Michałski, *Miejsca kultu na terenie księstwa klewańskiego wyrazem pragmatycznej religijności jego właścicieli*, s. 261–286.

⁸ J. Roś, *Między polityką a etyką – kazania ks. Jerzego Popiełuszki wygłaszane podczas „Mszy za Ojczyznę” (1982–1984)*, s. 347–356; Sz. Pilarz, *Obraz pielgrzymki Benedykta XVI do Polski nakreślony przez prasę codzienną* (nieopublikowany).

⁹ B. Małysz, *Czeski ateizm na tle polskiej religijności – przesłanki historyczne*, s. 287–316; K. Sonnenberg, *Duch i ciało. Modele pielgrzymowania w epoce Edo na podstawie utworów Bashō i Saikaku*, s. 317–328; A. Kozub, *Wpływ Kościoła na sytuację polityczną na Półwyspie Apenińskim w XX wieku*, s. 329–346. Omówienie tekstów B. Małysza i A. Kozub znajduje się w: J. Drabina, *Katolicyzm na progu XXI wieku*, „Studia Religioologica”. Problemy religijne Europy nowożytnej i współczesnej, z. 40, red. J. Drabina, Kraków 2008, s. 225–229.

istniała, na co znaczny wpływ mogła mieć konieczność konfrontacji z islamem, i pełniła, według Wojnowskiego, ważne funkcje. Mianowicie, przygotowywała żołnierzy na śmierć, tworzyła więź wynikłą z przekonania o obronie świata chrześcijańskiego oraz zapewniała karność.

Jerzy Grygiel, *Religijność krucjatowa* (s. 83–98). Tekst ów opisuje historię powstania idei krucjaty z ruchu pielgrzymkowego, będącego ascetyczną formą wyrzeczenia się majątku, choćby na czas pielgrzymki, i wydania na pastwę niebezpieczeństw. W związku z przenikaniem się pacyfistycznie nastawionego chrześcijaństwa i jeszcze barbarzyńskiej monarchii rodzi się kult świętych wojowników (ci polegli stają się zaś męczennikami za wiarę) oraz stopniowy rozwój idei świętej wojny, jako wehikułu przenoszenia Pokoju Bożego. Autor stwierdza również wysoki stopień podobieństwa między religijnością krucjatową a islamskim *dżihadem*.

Janusz Smołucha, *Między scholastyką a humanizmem. Religijność ludzi Zachodu w okresie późnego średniowiecza* (s. 113–130). Początkowo kreśli autor ideowy i światopoglądowy krajobraz schyłku średniowiecza, który to miał być zdominowany przez niepewność, zamieszanie i kryzys. Wyrazem rozprzestrzeniania się w Europie dżumy było pojawienie się motywu *Tańca Śmierci* w sztuce. W tych warunkach rodzą się ruchy millenarystyczne. Autor przybliży kilka postaci związanych z tymi ruchami (Wincenty Ferreriusz, Bernardyn ze Sieny, Jan Kapistran) oraz przemiany, jakie miały miejsce w głoszonych przez nich ideach, na które to coraz większy wpływ miała *devotio moderna* – duchowość kładąca większy nacisk na medytację i pracę intelektualną. Artykuł kończy się przybliżeniem sylwetki Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, który po koronacji papieskiej przyjął imię Piusa II, zaś jego postać miała odzwierciedlać główne trendy duchowe tej epoki.

Tomasz Graff, *Rozterki religijne biskupów monarchii jagiellońskiej w dobie tzw. II unii polsko-węgierskiej 1400–1444* (s. 131–152). W przystępny sposób autor porusza tu kwestię postaw polskich biskupów wobec schizmy w Kościele, związanej z konfliktem wokół idei koncyliarizmu. Wbrew królowi popierali oni w większości antypapieża Feliksa V. Na ów podział nakłada się skomplikowana sytuacja geopolityczna, organizująca się wokół unii florenckiej oraz planowanej przez prawowitego papieża Eugeniusza IV krucjaty antytureckiej. Graffowi udaje się w jasny sposób opisać sytuację biskupów oraz kierujące nimi motywy.

Wiktor Szymborski, *Pielgrzymki i kontakty dynastii Jagiellonów z sanktuarium paulinów na Skalce* (s. 153–178) oraz Anna Weiss, *Kariera a działalność duszpasterska biskupów przemyskich w latach 1375–1559* (s. 179–202). Oba teksty cechuje pewne podobieństwo dotyczące skali tematu oraz dokładności jego opracowania. Mają one dokładnie zdefiniowaną w tytułach tematykę. Warto może wspomnieć, iż posiadający olbrzymią bazę bibliograficzną tekst Szymborskiego wyposażony jest także w tabelki.

Maciej Antecki, *Tomasz z Trębek – model kariery niższego duchowieństwa w Polsce XV wieku* (s. 203–208). Artykuł ów zbliżony jest w formie wręcz do opowiadania. Śledzimy w nim próby ambitnego, lecz biednego kleryka, w zdobywaniu kolejnych beneficjów.

Jan Sasor, *Stosunek do religii Mikołaja Siestrzeńca* (s. 209–222). Autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, czy wspomniany Mikołaj Siestrzeniec – królewski dyplomata, był husytem, czy też nie był, gdyż kwestia ta wydaje się nierozwiązana. Wraz z au-

torem przyglądamy się sylwetce tej postaci, jej konfliktowi z biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim oraz śledzimy jego dyplomatyczne misje. Kończąc swój artykuł, Sasor konstatuje, iż Siestrzeniec husytą na pewno nie był, a przy tym nie był też gorliwym katolikiem. Bohatera artykułu scharakteryzować więc można jako osobę „której obojętne były sprawy religii i która wykorzystywała niepokoje do tego, by się wzbogacić”.

Paweł Perka